

KURKISTUS KULTTUURISTEN VÄÄRINYYMÄRRYSTEN TAAKSE

Kristin Bührig ja Jan D. ten Thije (toim.) *Beyond misunderstanding*. Pragmatics & Beyond, New Series 144. Amsterdam: Benjamins 2006. 336 + vi s. ISBN 90-272-5387-0.

Kristin Bührigin ja Jan ten Thijen toimittama *Beyond misunderstanding* kokoaa kattavasti kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen lingvististä tutkimusta lähinnä Keski-Euroopasta. Kirjan tavoitteena on toimittajien mukaan kyseenalaistaa erityisesti kaksi kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ääneen lausumatonta otaksumaa. Ensinnäkin halutaan kyseenalaistaa se, että kulttuurienvälistä vuorovaikutusta leimaisivat yksinomaan tai edes pääosin väärinymmärrykset, vaikka väärinymmärryksiä näissä vuorovaikutustilanteissa esiintyykin runsaasti. Toiseksi tekijät korostavat, että kulttuurienväliseen vuorovaikutukseen vaikuttavat monet muutkin seikat kuin erilaiset kulttuuritaustat, esimerkiksi keskustelutilanteen institutionaalinen luonne. Kirjan yleisenä tavoitteena on myös nostaa kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen tutkimuksesta esille niitä puolia, joihin nimenomaan kielitieteellisen tutkimuksen tulisi tulevaisuudessa suuntautua.

Kirjan 11 artikkelin kirjoittajat lähesivät aihetta eri tutkimustraditioista, muun muassa funktionaalisen kielioopin, systeemis-funktionaalisen kielitieteen, funktionaalisen pragmatiikan, retorisen ja etnometodologisen keskustelunanalyysin sekä

kriittisen diskurssintutkimuksen kautta. Artikkelien erilaiset teoreettiset viitekehykset suovat lukijalle mahdollisuuden tarkastella aihetta eri näkökulmista mutta vaativat samalla melko perusteellista kielitieteen eri suuntausten tuntemusta, jos mieli hahmottaa kirjan sisältöjä kokonaisvaltaisesti. Toisaalta artikkeleita voi lukea myös irrallaan toisistaan.

Koska artikkelit ovat heterogeenisia ja niiden kaikkien tarkempi esittely veisi paljon tilaa, keskityn tarkastelussani aineistolähtöisistä artikkeleista pääosin yhteen metodologiseen kokonaisuuteen eli keskustelunanalyttisesti suuntautuneisiin tai keskustelunanalyysia sivuvaaviin artikkeleihin. Lisäksi esittelen lyhyesti kirjan kolme pääartikkeliä, jotka ovat kirjan kokonaisuuden hahmottamisen kannalta olennaisia, sekä viimeiseksi SHI-XUN mediateksteihin liittyvän artikkelin sen erikoisuuden vuoksi.

Rajauksen vuoksi esittelemättä jäävät LISE FONTAINEN artikkeli virtuaalisen Asatru-yhteisön verkkosivuillaan käymien keskustelujen *me*-pronominin käytöstä sekä HELGA KOTTHOFFIN sosiolingvistinen katsoaus georgialaisten hautajaisten erilaisiin traditioihin surunilmausten esittämisessä. Muita vähäisemmän uutuusarvonsa vuok-

si jätän esittelyttä myös CLAUDIA BUBELIN sinänsä kiinnostavan small talk -analyysin brittien ja saksalaisten välisestä puhelin-keskusteluista, vaikka se metodologisesti tukeutuukin keskusteluanalyysiin.

KULTTUURIENVÄLISEN VUOROVAIKUTUKSEN LINGVISTISIÄ PERUSOLETTAMUKSIA

Kirja jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen sisältää kolme pitkää, teoreettisesti painottunutta artikkelia ja toinen kahdeksan erilaisiin keskustelu- ja tekstiaineistoihin perustuvaa, käytännönläheistä artikkelia. Ensimmäisen osan artikkeleissa käsitellään kulttuurienvälisen kommunikaation lingvistisen tutkimuksen perusolettamuksia ja pyritään osoittamaan vääräksi vallitseva käsitys, jonka mukaan jokainen kieli- ja kulttuuriyhteisö muodostaisi yhtenäisen (yksikielisen) kokonaisuuden. GEORGES LÜDI tarkastelee muun muassa koodinvaihtoa ja sanojen lainautumista kielestä toiseen, pohtii kielten rajoja ja päättyy jo yleisemminkin tunnustettuun näkemykseen, ettei näitä kaksi- tai monikielisyysilmiöitä tulisi lähestyä yksikielisyyttä korostavista ideologioista käsin (suomeksi vastaavia näkökulmia on tuonut esille mm. Kalliokoski 1995). Lüdi vaatii myös laajempaa tutkimusta varhaisen ja myöhemmin omaksutun toisen kielen eroista.

JOCHEN REHBEIN kehittää artikkelissaan jo 1980-luvulla hahmottelemaansa niin sanotun kulttuurisen toimintakoneiston (*cultural apparatus*) käsitettä, jonka avulla on mahdollista erottaa toisistaan joko vain toista osapuolta tai kumpaakin keskustelijaa koskeva kulttuurienvälinen vuorovaikutus. Käsite on esitelty varsin laajasti mutta hieman mutkikkaasti. Toimintakoneiston käynnistyminen kulttuurienvälisessä vuorovaikutuksessa vaatii osanottajilta kriittis-

tä suhtautumista omiin ennako-oletuksiin keskustelun perusolettamuksista.

JAN TEN THIJE käsittelee artikkelissaan perspektiivin käsitettä ja sitä, miten osanottajat kulttuurienvälisissä vuorovaikutustilanteissa ilmaisevat tietoisuutensa erilaisten perspektiivien mahdollisuudesta tai muuttavat perspektiiviään. Artikkelin alussa ten Thije luo kiinnostavan katsauksen perspektiivin käsitteen tutkimuksen historiaan eri aloilla lähtien aina varhaisimmista optiikan havainnoista. Nykyistä tutkimusta hallitsevat ten Thijen mukaan vahvasti psykologia ja sosiologia, kun taas kielitieteilijät ovat vasta hiljan alkaneet yhdistää perspektiiviin liittyvien kielellisten ja vuorovaikutuksellisten ilmiöiden tutkimustuloksia. Ten Thije hahmottelee kolmen askeleen mallia, jossa eri kulttuuritaustoista tulevat vuorovaikutustilanteen osanottajat etenevät yhteisymmärryksen vaarantuessa yleistämisen, perspektiiviin asettamisen ja kulttuurien vertailemisen kautta kohti tilannetta, jossa kummankin keskustelijan kulttuuriset standardit tulevat esille.

VUOROVAIKUTUSTILANTEET, JOISSA KULTTUURIT KOHTAAVAT

Vaikka ensimmäisen osan artikkeleissa hahmotellut teoreettiset mallit pohjautuvatkin konkreettisiin aineistoihin, aineistoja esitellään ja käsitellään niissä melko pintapuolisesti. Toisen osan artikkeleista löytyykin sitten aineistolähtoisempiä näkökulmia väärinymmärrystilanteisiin.

Käsittelen seuraavassa näistä artikkeleista muutamia, joissa tarkastelun kohteena ovat muun muassa vuorovaikutuksen konfliktitilanteet, neuvontatilanteissa ilmenevät väärinymmärrykset, kulttuuriset stereotypiat, kulttuuristen ja etnisten ryhmien lingvistinen kategorisointi sekä kulttuurien yhteentörmäykset mediateksteissä.

▷

GRIET LIEBSCHER käsittelee artikkelissaan television talk show -ohjelmista koottua aineistoa, jossa länsisaksalainen toimittaja haastattelee Itä-Saksasta paenneita tai länteen muuttaneita entisiä itä-saksalaisia. Tarkasteltavana on se, miten itä- ja länsisaksalaiset keskustelijat tuovat esiin sosiaalisia identiteettejä ja perspektiivejä keskustelutilanteissa, joissa keskustelijoiden perspektiivit aiheeseen ovat ristiriidassa keskenään. Muun muassa deiktisiä ilmauksia analysoimalla Liebscher päätyy toteamaan, että kulttuurienvälisen kommunikaation luonne määrittynyt ennemminkin osanottajien neuvottelun tuloksena kuin ennalta arvioitavissa olevien kulttuuri- tai instituutiostandardien mukaisesti.

Yksi kirjan kiinnostavimmista artikkeleista on JENNIFER HARTOGIN kulttuurisia stereotyyppioita käsittelevä analyysi neuvontatilanteesta, jossa saksalainen lääkäri keskusteleekin tulkin avustuksella turkkilaisen pariskunnan kanssa tämän mahdollisuudesta saada terve tai kehitysvammainen lapsi. Geneettinen »virhe» on löydetty vaimosta, ja lääkärin ja syntyperäisen turkkilaisen tulkin huolena keskustelussa on turkkilaisen aviomiehen reaktio tähän tietoon, jonka lääkäri ja tulkki pelkäävät johtavan avioeroon. Analyysissään Hartog osoittaa, kuinka turkkilaisaviomiehen humoristiseksi merkitsemä ilmaus (*Hatun, bi daha mi evlensem n'apsam?*, suunnilleen 'Vaimoni, tulisiko minun mennä uudelleen naimisiin?') tulkitaan kirjaimellisesti lääkärin ja tulkin kulttuurisen stereotypian takia. Erityisen kiinnostava on huomio, että äidinkielenään turkkia puhuva tulkki omaksuu niin vahvasti institutionaalisen roolinsa vaatimukset, että hän ohittaa aviomiehen sekä lekseemien ja morfologian tasolla että äänensävyyn ja naurun ilmaiseman ironian ja kääntää tämän avioparin sisäiseksi vitsiksi tarkoitettun ilmaisun saksaksi ilman näitä merkityksiä. Lääkärin torjuvan reaktion

jälkeen aviomies korjaa itse väärinymmärryksen saksaksi (*Ich Spaß machen, ja! Ich liebe meine Frau*). Hartog toteaa, että kulttuurisen stereotypian käsitettä ei juuri ole määritelty lingvistisesti, vaan tutkimuksessa sitä on useimmiten käytetty yleisjuisessa, melko laajassa ja epämääräisessä merkityksessä.

Neuvontatilanteita analysoi myös MARTINA ROST-ROTH, jonka aineistona ovat yliopiston ulkomaalaisten opiskelijoiden opintoneuvontakeskustelut. Hän kiinnittää huomiota keskustelutilanteen rakenteeseen (esim. aloitukseen ja ongelman esille nostamiseen) ja esittää neljä väärinymmärtämisen lähdettä kulttuurienvälisessä vuorovaikutuksessa: 1) yleiset ymmärtämisongelmat, jotka voivat esiintyä missä tahansa keskustelussa, 2) ymmärtämisongelmat, jotka liittyvät keskustelun institutionaaliin piirteisiin tai osanottajien keskustelurooleihin, 3) ymmärtämisongelmat, jotka liittyvät osanottajien kielellisen kompetenssin eroihin (esim. äidinkielen kielenpuhujat – kielenoppijat) sekä 4) kulttuurieroihin ja kulttuuriin odotuksiin liittyvät väärinymmärrykset. Rost-Roth päätelee aineistonsa pohjalta, että ymmärtämisvaikeudet eivät ainoastaan kumuloidu vaan myös yhdistyvät eri tavoin ja voimistavat toisiaan, kun erilaiset ongelma-alueet lankeavat yhteen samassa keskustelussa.

Muutamassa muussakin kirjan artikkelissa mutta erityisesti tässä suomalaista lukijaa harmittaa suomalaisen aiheeseen liittyvän tutkimuksen ohittaminen, sillä Suomesta löytyy varsin tuoretta ja myös maan rajojen ulkopuolella tunnustettua tutkimusta äidinkielisten puhujien ja kielenoppijoiden (neuvonta)keskusteluista (esim. Kurhila 2004 ja 2006). Suomalaisen tutkimuksen näkymättömyys voi liittyä siihen, että artikkelissa ei ole käytetty hyödyksi aivan tuoreinta aihepiirin tutkimusta (esim. Kidwellin vastaaviin neuvontatilanteisiin

liittyvää tutkimusta vuodelta 2000). Lähdeluettelon perusteella Rost-Roth tukeutuu pääasiassa 1990-luvun tutkimukseen.

Kirjassa ainoa Pohjoismaiden edustaja on ruotsalainen DENNIS DAY, joka pohtii työpaikan arkikeskusteluihin ja niihin osallistuneiden haastatteluihin perustuvassa artikkelissaan etnisten ja sosiaalisten ryhmien lingvististä kategorisointia. Day toteaa, että kulttuurienvälisen kommunikaation tutkimusta on vaivannut paitsi varsinaisen vuorovaikutuksen tutkimuksen vähäisyys myös se, että kulttuurienvälisyys on määritelty naiivisti osanottajien kansallisuuden perusteella. Lisäksi peruslähtökohtana on, että kulttuurienvälisen vuorovaikutus on alinomaan ongelmallista. Day etsii vastauksia kysymykseen, miten tietty kommunikaatiotilanne muuttuu kulttuurienväliseksi keskustelijoille itselleen, ja analysoi aineistossaan ilmauksia, joilla osanottajat viittaavat yleisesti tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin tai spesifisemmin tiettyihin etniisiin tai kulttuurisiin ryhmiin. Etnisten ryhmien kategorisoinnissa Day tukeutuu sekä referentiaalisen semantiikan (ks. Lasersohn 1990) että keskusteluanalyysin mahdollisuuksiin, mutta suhtautuu kumpaankin myös kriittisesti.

Kiinalainen kielen- ja kulttuurintutkija Shi-xu edustaa muuten lähinnä keskieurooppalaisten kirjoittajien joukossa hieman toisenlaista näkökulmaa kulttuurienvälisen väärinymmärrysten tutkimukseen. Hänen aineistonaan ovat muun muassa länsimaiset mediatekstit, joissa käsitellään lännen ja etupäässä Yhdysvaltain suhtautumista Kiinaan ja Pohjois-Koreaan. Lyhyistä ja melko satunnaisesti valituista tekstikatkelmista Shi-xu pyrkii osoittamaan median suosimia tekstuaalisia ja kontekstuaalisia diskurssi-strategioita, joilla vahvistetaan kulttuurista vastakkainasettelua, dominointia ja jopa sortoa. Shi-xu huomauttaa, että kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen tutki-

mus on välttänyt ottamasta esille kulttuuriin valtasuhteisiin ja sortamiseen liittyviä näkökulmia. Ainakin pohjoismaisesta näkökulmasta tätä päätelmää on vaikea täysin ymmärtää — esimerkiksi Skutnabb-Kangas (esim. 1986) ja Hyltestamm (1996) ovat jo vuosikymmeniä tuoneet juuri tätä näkökulmaa esille —, ja Keski-Euroopastakin löytyy runsaasti lingvististä tutkimusta kielellisten vähemmistöjen ja valtakieltä puhuvien välisestä vuorovaikutuksesta (esim. Davies, Jupp ja Roberts 1992). Siihen, miten laajasti juuri mediatekstien tutkimus on aihetta käsitelty, en tosin osaa ottaa kantaa.

LOPUKSI

Siinä, missä vuorovaikutuksen tutkimusta on perinteisesti syytetty taipumuksesta luoda ihannekuvia ihmisten ideaalisesta vuorovaikutuksesta ja sulkea silmänsä konkreettisissa keskustelutilanteissa esiintyviltä ongelmilta (Coupland, Giles ja Wiemann 1991), voi kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen tutkimusta syyttää päinvastaisesta taipumuksesta. Kulttuurien kohtaaminen on yleensä nähty tapahtumana, jossa osanottajat ovat enemmän tai vähemmän pulassa erilaisten kulttuuristen ja kielellisten odotustensa kanssa ja jonka ristiriitoihin tehoavat ainoastaan valistus ja tieto — jos nekiään. Bührgin ja ten Thijen teoksen ansiokas pyrkimys on hälventää tätä leimaa, kurkistaa väärinymmärrysten taakse ja tuoda erilaisten aineistojen avulla esille, miten osanottajat todellisuudessa toimivat väärinymmärrystilanteissa: miten merkityksistä neuvotellaan, miten yhteistä maaperää rakennetaan tai miten omia perspektiivejä tai kulttuurisia odotuksia ilmaistaan.

Bührgin ja ten Thijen kirjaa voi syyttää kehua myös laajaksi ja perusteelliseksi teokseksi kulttuurienvälisen kommunikaation lingvistiksestä tutkimuksesta. Antamal-

▷

la tilaa eri tutkimustraditioita edustaville kirjoittajille kirjassa viitoidaan tulevaa tutkimusta ja taustoitetaan viime vuosikymmenien tutkimuksen kehittymistä nykyisen murrosvaiheeseen. Tosin laaja-alaisuutta vähentää jonkin verran kirjoittajien vahva keskittyminen Keski-Eurooppaan ja siten indoeurooppalaisiin kieliin, joskaan sitä ei voine pitää kovin poikkeuksellisena. Kriittisesti suhtaudun kuitenkin siihen, etteivät useimmat kirjoittajat ole juuri hyödyntäneet aivan uusinta, 2000-luvulla julkaistua alan tutkimusta.

Keskusteluntutkijalle useimpien kirjoittajien tapa käsitellä aineistoaan voi tuottaa pienen pettymyksen, sillä varsinaisia keskustelukatkelmia kirjassa on melko vähän jopa selkeästi keskustelunanalyttisesti suuntautuneissa artikkeleissa. Puutteena pidän myös litteraatioiden epätarkkuutta ja merkintätapojen hajanaisuutta monissa artikkeleissa. Teoreettinen pohdinta ja sen pohjalta hahmotellut mallit sen sijaan ovat antoisaa luettavaa, vaikka vaativatkin lukijalta käytännön esimerkkien niukkuuden takia usein pientä ponnistelua.

Kirjan ansiona pidän sitä, että monet sen kirjoittajat keskustelevat miellyttävästi keskenään, mikä näkyy varsinkin samasta teoreettisesta viitekehuksesta tulevien kirjoittajien runsaina artikkelienvälisinä viittauksina. Kirjoittajat ovat tehneet tiivistä yhteistyötä ja olleet tietoisia toistensa teksteistä. Lukijan kannalta olisi tosin ollut erityisen kiinnostavaa, jos viittauksissa olisi pyritty laajemmin keskustelemaan eri teorioiden ja lähestymistapojen eroista ja yhtymäkohdista sekä mahdollisuuksista vastata kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen ajankohtaisiin kysymyksiin. Nyt näiden yhteyksien näkeminen jää lukijan tehtäväksi. ■

LEEALaura LESKELÄ

Sähköposti: leealaura.leskela@famr.fi

LÄHTEET

- COUPLAND, NIKOLAS – GILES, HOWARD – WIEMANN, JOHN M. (toim.) 1991: *Miscommunication and problematic talk*. London: Sage.
- DAVIES, EVELYN – JUPP, TOM – ROBERTS, CELIA 1992: *Language and discrimination. A study of communication in multi-ethnic workplaces*. Harlow: Longman.
- HYLTESTAMM, KENNETH (toim.) 1996: *Två-språkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virtittäjä* 99 s. 2–24.
- KIDWELL, MARDI 2000: Common ground in cross-cultural communication: Sequential and institutional contexts in front desk service encounters. – *Issues in Applied Linguistics* 11 (1) s. 17–37.
- KURHILA, SALLA 2004: Clients or language learners — being a second language speaker in institutional interaction. – Gardner, Rod & Wagner, Johannes (toim.): *Second language conversations: Studies of communication in everyday settings* s. 58–74. *Advances in Applied Linguistics*. London: Continuum.
- 2006: *Second language interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- LASERSOHN, PETER 1990: *A semantics for groups and events*. New York: Garland.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1986: *Minoritet, språk och rasism*. Malmö: Liber.